

„Meg kell a búzának érni”

A magyar táncmozgalom 40 éve

Szerkesztette

Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese

Európai Folklor Intézet

Budapest

2012

Táncművészet Lengyelországban

Brzeziński, Szymon

184

Mozgalmunk jóval fiatalabb a magyarországinál, jelenleg közel húsz éves, így jogosan tekinthetjük a magyarországi táncművészet ifjabb rokonának. Bár a cím a lengyelországi táncművészetéről szól, érdemes megjegyezni, hogy a hazai kezdeményezések kapcsán nem használjuk ezt a Magyarországon szokásos kifejezést. Hagyományápoló városi körökben nincs összefoglaló kifejezés erre a mozgalmra; az egyik leggyakoribb talán a latin *in crudo*, amely szó szerint „nyers” formát jelent, azaz zenét és táncot nem stilizált, hű, eredeti formában. Külső szemlélők néha a „purista” szót is alkalmazták. Az újabb városi folklorizmus kapcsán általában mellőzzük a „népi” kifejezést is, régebbi túlhasználtsága és a negatív gondolatátvitel miatt. Ez Lengyelországban azért is fontos, mert tevékenységünk kezdetől szemben állt két elterjedt jelenséggel. Az egyik a színpadi úgynevezett „énekes- és táncgyűjtések”, amelyek zöme második világháború után alakult az állami művelődéspolitikai szolgálatában és művészeti „exporttermék” készített (reprezentációs céllal). Ez a jelenség több szocialista országban megvolt, és köztudottan szovjet mintákon alapult, még ha sajátos helyi eltérésekkel is. Lengyelországban a rendszerváltás után is továbbélt, kevésbé

szerepléses módon megőrizte a régi módszereket és az erősen stilizált formákat. A másik irányzat az ún. „folk” zene, amely a világzene itteni megnyilvánulása. Ez Lengyelországban az 1980-as években alakult ki, és vált népszerűvé. Ezen irányzat többnyire az idegen zenéből merített, pl. a keleti szláv (ruszin) kárpáti folklórból, valamint kelta, dél-amerikai és más kultúrák zenéből. Idővel egyre több lengyel népzenei anyag is megjelent a „folk”-zenekarok repertoárjában. A rendszerváltáskor ehhez a két „népies” irányzathoz hamar csatlakozott a gyorsan elterjedő, fogyasztási tömegkultúra. Ennek keretében például Lengyelországban az ezredfordulón átmenetileg népszerűséget nyertek a „népies” stílusban zenélő popzenekarok.

Ilyen előzmények után indult a lengyel népzenei revival. A 1990-es évek küszöbén úgy tűnt, hogy rendelkezésre egyrészt csak erősen stilizált színpad-centrikus folklorizmus állt, amelynek semmi köze az eredeti falusi népzenehez és néptáncokhoz, másrészt pedig egy világzenei műfaj, amely több elemet használt, köztük lengyel népzenei is, de egy ideig mellőzte a hazai hagyományokat, a lengyel népzenei nyelv alaposabb megismerését. Mindkét irányzat hatással volt az alakuló „táncművészet mozgalomra”, amely valahol a falusi hagyományőrző csoportok

tok
eklek
A
kezd
(Bra
1992
több
gyűjt
a '60
Test
volta
gale
Köz
mar
tisz
ők
rene
rátk
a sz
font
vált
láb
nált
szá
M
falt
ism
val
leh
val
tar
szí
bá
tar
kö
„G
Ké
ig
pé

tok stílusa, az ún. „autentikus folklór” és az eklektikus világzene között helyezkedett el.

A „gyökereket” először egy művészi baráti kör kezdte el keresni, „Szegények Testvérisége” (*Bractwo Ubogich*) elnevezés alatt. Zenekaruk 1992-ben alakult, és két évig létezett. Tagjai többségében autodidakta zenészek, népzene-gyűjtők, művészek voltak. Legtöbben közülük a '60-as években születtek, azaz a Szegények Testvériségének indulása idején 25-30 évesek voltak. Mindnyájan a mai napig aktívak, a mozgalom egyfajta pilléreinek lehet őket nevezni. Közös meggyőződésük volt, mind akkor, mind manapság, hogy a népzenei hagyományokat tiszteletben kell tartani. A szellemi hagyományt ők közvetlenül a falusiaktól tanulták, akiket rendszeresen meglátogattak, akikkel összebarátkoztak, akiket mestereiknek tekintettek. Így a személyes emberi kapcsolatok a kezdetektől fontos szerepet kaptak. Egy-egy dallam, táncváltozat, amelyet a gyűjtők megtanultak, általában konkrét személytől származott, de használták archív felvételeket és Oskar Kolberg 19. századi néprajzi gyűjtéseit is.¹

Mivel a népi kultúrát többnyire *in situ*, azaz falusi környezetben és eredeti funkciójában ismerték meg, így nagyon hamar nyilvánvalóvá vált számukra, hogy népzene nem lehet elválasztani a tánctól és az énektől, valamint hogy a néptáncnak vissza kell állítani az eredeti „társas”, közösségi (és nem színpadi) szerepét. A táncokat a falusi házakban, később a multságokban, „táncházban” tanulták. 1994 és 1996 között ez a falujáró kör sorban szervezte Varsóban a táncházakat, „Gyökerek Zenei Színpad” (*Scena Muzyczna Korzenie*) elnevezés alatt. Idővel megjelent az igény tevékenységük megszervezésére és a pályázati lehetőségek sikeres kiaknázására.

A „Szegények Testvériségének” egy része, új résztvevők segítségével 1995-ben így megalapította Varsóban a Táncház Egyesületet (*Stowarzyszenie „Dom Tańca”*).

Az egyesület az első években a városi tevékenységre összpontosított, rendszeres táncházakat rendezett főleg falusi zenekarokkal, énekesekkel, valamint koncerteket, ének- és táncórákat szervezett. Az egyesület érdeklődési körébe elsősorban a mazóviai, észak-kis-lengyelországi, kelet-lengyelországi zene és tánc tartozott (azaz elsősorban nem az anyagi, hanem a szellemi örökség).² Tudatosan nem a Kárpátok (a Beszkidék, a Tátra, a „Góralvidék”) általában jobban ismert folklórához nyúlt (amelyben jobban megőrződött a zenei és táncos gyakorlat természetes továbbadása), hanem más, síksági tájegységek elfelejtettebb és köztudatban kisebb szerepet kapó néphagyományaihoz. A táncházszervezéssel párhuzamosan az egyesület létrehozta saját népzenei archívumát, amely a Lengyel Tudományos Akadémia népzenei gyűjteményét is gazdagította. Az oktatás mellett egyre meghatározóbb szerepet kapott a dokumentáció. A gyűjtött felvételekből természetesen CD-albumok is születtek, az „In Crudo” sorozat keretében, (amely egy azonos nevű népzenei kiadónak is alapja lett). Ebből eddig 12 album jelent meg, Remigiusz Mazur-Hanaj szerkesztésében; egyes albumok díjakat is nyertek. Korábban néhány évig megjelent egy egyesületi periodika is („Korzenie” – „Gyökerek”, „Wędrowiec” – „A vándor”). Az egyesület együttműködik népzene kutatókkal, a Varsói Egyetem Zenetudományi Intézetével, a Lengyel Tudományos Akadémia Művészeti Intézetével, különböző civil szervezetekkel és állami intézményekkel.

Kiemelkedő eseményt jelentenek a nyári táborok; ezeket viszont csak 10 éve (2002 óta) szervezzük. Ezek többnyire követik a magyar néptánc-táborok mintáját. Egy hét alatt kerül sor a tánc-, ének- és hangszeres zene oktatásra, koncertekre, kézművesi foglalkozásokra, előadásokra, esti tánc-házakra. A táborok helyszíne változó: eddig 7 különböző faluban vendégeskedtünk, tájegységek szerint: Észak-Kis lengyelországban (Radom vidékén: Chlewiska, Ostafówek, Gałki Rusinowskie 2002–2006.), a kelet-lengyelországi Roztocze-vidéken (Kocudza 2006, Szczebrzeszyn 2008–2010.), a mai Mazóviai Vajdaságban fekvő Powiśle-vidéken (Strych 2007.), utoljára a lengyel-litván határ mentén (Suwałki vidékén, Becejty 2011.). A színhelyeket leginkább falusi iskolák biztosítják. A tánc-házi tevékenységben legmeghatározóbb szerepet Radom vidéke kapta, ahol még nagyobb mértékben találkozhatunk régi stílusú népzenevel és tánc-kultúrával. Szerepe a Mezőség szerepéhez hasonlítható a magyar tánc-házmozgalomban. Lengyelország keleti vidékei viszont gazdagabbak énekhagyomány szempontjából. A tábor pontos helye mindig az adott vidéken megtalálható hagyományörzőktől függ; korábbi kapcsolatokon, gyűjtéseken, utazásokon alapul. 2002 óta összesen tizenegy nyári tábort szerveztünk; évente egyet, egy kivétellel, amikor 2006-ban két tábor is volt. Tavaly először került megrendezésre egy másik nyári tábor is (észak-kelet mazóviai Kurpie Zielone vidéken), amelyet nem a varsói Tánc-ház Egyesület, hanem egy gdański csapat szervezett meg, úgyhogy megkockáztathatjuk a megállapítást, hogy a módszer lassan elterjed. Az eddigi táboraink kétféle típusúak: voltak közöttük nagyobb

rendezvények, amelyeken külföldi vendégek is részt vettek (többek között magyarok is), néha tematikus jelleggel (pl. tekerőnek, „vándorzenének” és krónikás- és balladaénekeseknek szánt tábor 2008-ban, e témájú rendezvény táborszerű formában idén is folytatódik), és voltak olyanok is, amelyek csak a helyi hagyományokra koncentráltak. Fontos viszont megjegyezni, hogy központi helyet, figyelmet mindig az adott környék falusi zenészei, énekesei, kézművesei kapják. A vidék jellegzetes népi kultúrája alakítja az egyes táborok programját. A résztvevők száma általában meghaladja a száz főt, tavaly kétszáz fő körül volt. Az egyesület tevékenységéből érdemes említeni még néhány gyermekprogramot: az ún. kistábort – gyerekfoglalkozások a nagytábor ideje alatt –, valamint különböző programokat óvodákban, iskolákban. Tapasztalataink szerint a néphagyománnyal való korai találkozás sikeresebb, eredményesebb, a kamaszokat megnyerni már sokkal nehezebb feladat. Ennek oka, hogy a néphagyomány a társadalom többsége számára még mindig idegen, több negatív sztereotípiára és előítéletre kapcsolódik hozzá. A tábori programok mindig nyitottak a falusi gyerekeknek, minden helyi résztvevőnek ingyenes az oktatás.

Év közben rendszeresen szervezünk táncórákat, tánc-házakra viszont változó rendszerességgel kerül sor. Az első években gyakoribbak voltak (kéthetente), jelenleg inkább alkalmiak. A változó rendszeresség egyik oka, hogy hosszútávon nehéz olyan állandó helyet biztosítani, ahol a tánc-házakat tarthatnánk (az egyesület nem rendelkezik saját helyiséggel, amely tevékenységének alapot biztosítana). Összesen több mint 100 hazai és külföldi zenekart és előadót láttunk vendégül. Újabb egyesületi projekt keretében

tavaly óta először nyílik lehetőség néptánc-alapú táncszínházra Lengyelországban. Az első elkészült előadás Odüsszeusz történetét mesélte el a népi kultúrában élő ún. Odüsszeusz-motívum alapján, lengyel folklór és más népek táncainak felhasználásával.

A varsói egyesület tevékenysége úttörőnek és több esetben példaszerűnek bizonyult más hazai kezdeményezések számára. Ebből a szempontból az utolsó évek hozták a legnagyobb fejlődést. A 90-es évek végén megalakult poznańi és krakkói táncművészeti körök mellett újabbak is keletkeztek. A Poznańi Táncművészeti Központ (*Dom Tańca Poznań*) 2000 óta létezik, egyesületi alapon szervezi munkáját. Tevékenységében mind nagylengyelországi³, mind más lengyel és európai tájak hagyományai is szerepet kapnak. Krakkóban a táncművészeti kör 1998 óta van jelen. Először csak az évente szervezett *Rozstaje* („Választuk”) világművészeti fesztiválhoz és annak klubjához kötődött, majd az utóbbi években egy új egyesület is alakult, a *Stowarzyszenie To.pól* („Nyárfák/A. Mező Egyesület”). Lublinban már 1991 óta működik a „Végvidék Zenéje” Alapítvány (*Fundacja „Muzyka Kresów”*), amely nyaranta a falvakban népi énekkutatást rendez (15 éve), valamint megszervezi az „Európa Legrégibb Énekei” elnevezésű őszi fesztivált. Az alapítvány kifejezetten az énekekre összpontosít, a lengyel hagyományokat közép-európai kontextusba helyezi. Működtet saját énekegyüttest, CD-albumokat ad ki. Ugyanezen területen fejt ki tevékenységét a Természetért és Emberért Egyesület (*Towarzystwo dla Natury i Człowieka*). Hasonló profilú a lublini Népi Alkotók Egyesülete (*Stowarzyszenie Twórców Ludowych*) is. Suwałki vidékén aktív a *Krusznia* Egyesület (ciklikus tavaszi fesztivál oktatási

és táncművészeti programmal, népzenei gyűjtések és kiadványok). Olsztynban a táncművészeti élet megszervezése a *Tratwa* („Tutaj”) Egyesülethez kötődött, majd a körzeti hatóság segítségével folytatódik. Jobban hangsúlyozták a falusi táncművészeti és ünnepköri hagyományok megőrzését a *Serce Dzwonu* (Harang Szíve) című projekt keretében, amely magában foglalja többek között a bőjti és húsvéti éneklést, alkalmi falusi táncművészeti (Podlasie vidék⁴, Radom vidéke).

Wrocławban hasonló jellegű, de főleg városban tevékenykedő szervezet a *Centrala Muzyki Tradycyjnej* Egyesület (Hagyományos Zene Központja), amely közép-lengyelországi zenés és táncos hagyományokkal foglalkozik. A szintén wrocławai „Ovo” Művelődésért és Oktatásért Alapítvány (alapítva 2004) elsősorban keleti szláv népi éneket és kelet-közép-európai kézművességet tanít.

Gdańskban a táncművészeti életéről egy informális csoport, a „Hármasfalusi Csapat” (*Grupa Trójwiejska*) gondoskodik. Toruńban hasonló, nem hivatalos alapon szervezi a táncművészeti rendezvényeket, tánc- és énekkutatást a *n obrotów* (n forgás) elnevezésű csoport. Az újabb varsói kezdeményezések között meg kell említeni a két éves, nagyobb szabású „Világ Minden Mazurkája” népzenei fesztivált, az azonos nevű alapítvány szervezésében (*Fundacja Wszystkie Mazurki Świata*). Az egyhetes rendezvény programjában szerepelnek koncertek, táncművészeti, tánc- és énekkutatás, tavaly óta hangszerkiállítás és vásár, valamint verseny népzenei játékos fiatal zenekaroknak. Egy másik kezdeményezés a Mazóviai Népzenei Iskola (*Mazowiecka Szkoła Muzyki Ludowej*), amely főleg a hangszeres- és énekkutatásra koncentrált, és nyáron már egy alkalommal

falusi tábort is szervezett Észak-Mazóviában. Fontos szerepe van az Andrzej Bieńkowski⁶ magánygyűjteményén alapuló CD-sorozatnak és népzenei kiadónak (*Muzyka Odnaleziona – Megtalált Zene*). A szerző már kb. 30 éve páratlan gyűjtést végez, és nagy segítséget nyújtott a táncmuzika élet fejlődésében is.

Az egyes szervezetek működési formája és jogi helyzetük eltérő. Akadnak itt egyesületek (a Táncmuzika Egyesület, amely közhasznú egyesület), alapítványok, kötetlenebb vagy nem hivatalos csoportok. A lengyel táncmuzikamozgalom teljes mértékben civil szervezeteken alapul, nem intézményesült formában működik. A finanszírozását különböző dotációk, pályázatok biztosítják. Megfigyelhető, hogy idővel csökkentek a nem állami finanszírozási források. Mostanában főleg minisztériumi és önkormányzati pénzeknek köszönhetően tudjuk folytatni munkánkat. Nem kis szerepet kap az önkéntes munka (különösen a nyári táborok alatt).

A magyarországi táncmuzikamozgalom kerek évfordulója miatt érdemes külön kiemelni a magyar minta szerepét a lengyel táncmuzika fejlődésében. Kétségteljesen Magyarországról ered az egyik legfontosabb ihletünk, nem csak az elején, de a későbbi évek során is. Átvettük a nyári táborok ötletét, a szabad, kötetlen és élő zenéhez tartott táncmulatságok eszméjét. Tartjuk a kapcsolatot a magyarországi és kárpát-medencei zenekarokkal, többször láttuk őket vendégül. Mégse vagyunk azonosak velük, mivel meggyőződésem szerint a táncmuzika-módszert nem lehet egyszerűen „átültetni”. Külföldön más körülményekre talál, így más alapokra is kell felépítenünk. A mozgalom sajátosan fejlődik nálunk is, nem csak azért, mert teljesen máshol tartunk. Én magam több időt töltöttem Magyarországon, megismerve

az itteni táncmuzika életet, megkísérelhetem hát az összehasonlítást. Fő különbségként már említettem, a hatalmas számbeli ellentétet. Varsóban több táncmuzika zenekarról beszélhetünk, más említett városokban eddig általában csak egy-egy zenekar létezik. A térnyeréshez kapcsolódik még az a kérdés is, miért és milyen feltételek alatt kellene tömegmozgalommá fejlődni? Vannak ennek hátrányai? Milyen más modellek vannak? Csakúgy mint Magyarországon, a lengyel táncmuzikákat is civil szervezetek működtetik. Azzal a különbséggel, hogy mi nem értük el az intézményesülést. Nincsenek stabil finanszírozási alapjaink. A különböző körök együttműködnek egymással, hiszen ismerősökről van szó, többnyire nagyvárosi értelmiségiekről. Az együttműködés újabb eredménye, hogy tavaly különböző körök létrehozták a Hagyományos Zene Fórumát, hogy hatékonyabban és erőteljesebben tudjuk képviselni magunkat az állam előtt. Például a szintén nemrég alakított Zene és Tánc Intézettel, amely népzenei pályázati programokat is indított. Még mindig küzdeni kell azért, hogy az autentikus népzene és néptáncnak méltóbb helye legyen a helyi és országos művelődéspolitikában, valamint az oktatási rendszerben.

Ami a mozgalom tartalmát illeti, látok néhány jelentős eltérést. Jobban ragaszkodunk hagyományos kalendáriumhoz, így pl. Varsóban adventi és böjti időben nem szervezzük táncmulatságot (az egyéni vallásosságtól függetlenül). Talán fontosabb szerepet kap az énektanulás és tanítás, mint a magyar táncmuzikamozgalomban. Különösen elmondható ez a vallásos énekekről (amelyek több helyen a hazai népi énekkultúra egyetlen valóban még élő részét jelentik). Jellemző,

hogy a lengyel tánc házi szervezetek szívesen tekintenek ki más népek hagyományaira, pl. népszerűséget szerzett magának a keleti szláv többszólamú ének, a francia, a breton és más táncok. Gyakrabban keressük a párhuzamokat, a rokon vonásokat más kultúrákban (pl. a *mazurek*⁶ táncos és zenei hatása idegen népek hagyományos kultúrájában). A szervezők, a művészek nyitottabbak a kortárs vagy alternatív művészet, illetve más zenei irányzatok iránt. Ez talán a mozgalom eredetével magyarázható: ahogyan az első magyar tánc házi zenekarok a *beat* zenétől indultak, úgy Lengyelországban az érdeklődés az autentikus, ideológiához nem kötött népi kultúra iránt néha összefonódott pl. az alternatív színházzal, a *punk* zenével, világszenei inspirációkkal.

A fenti áttekintésben elég nyomatékosan hangsúlyoztam a nehézségeket. A néphagyomány ápolása, átadása, az oktatás, az alap kutatások, a gyűjtések, de ugyanúgy a társadalmi és az állami hozzáállás területén több évtizedes elhanyagoltsággal kell megküzdenünk. Mégis, ha az utolsó húsz évre nézünk, összességében pozitív fejlődésről beszélhetünk. Úgy tűnik, hogy hazánkban is, habár lassan, de teret nyer a tánc házi eszme, a „gyöke rek eszméje”. Alakulnak új körök, társaságok, egyre többen vannak, akik nem elégednek meg a tömegkultúrával, és a népi kultúrában keresik meg zenei és táncos anyanyelvüket. Ebben döntő szerepe van a magyar példának. Reméljük, hogy az „útbaigazítás” továbbra is megihlet minket és más népeket is!

Jegyzetek

- ¹ Oskar Kolberg (1814-1890) – néprajzos és zeneszerző. Elsőként gyűjtött rendszeresen folklórt a történelmi Lengyelország területén, majd az eredményeket nagyívű, többkötetes műben foglalta össze (*Lud /A nép*).
- ² Mazóvia (*Mazowsze*): történelmi régió Lengyelország közepén, Varsó, Płock, Łowicz központtal; Kis-Lengyelország (*Małopolska*): történelmi régió a mai Lengyelország déli és délkeleti felén, a Kárpátoktól a keleti határvidékig, főbb történelmi központjai: Krakkó, Lublin, Sandomierz.
- ³ Nagy-Lengyelország (*Wielkopolska*): egy történelmi régió az ország nyugati felén, Poznań, Kalisz központtal.
- ⁴ Podlasie: régió az ország észak-keleti részében, Białystok központtal.
- ⁵ Varsói festőművész, 1980-as évektől gyűjt népzenei (hang- és filmanyagot), népzenei vonatkozású fényképeket, adatokat, főleg Közép- és Kelet-Lengyelországban, valamint Belorussziában és Ukrajnában.
- ⁶ *Mazurek (oberek)* – lengyel síksági folklórból elterjedt, háromütemű dallam- és tánc. Több név alatt ismert, több alakban is népszerű volt majdnem minden lengyel tájegységben. Hosszabb távon hatással volt pl. a francia *mazurka* kialakulására, valamint más európai és újvilági zenékre, táncokra is.